

Joghatósági megállapodás a 2005. évi hágai egyezményben

1. A 2005-ös egyezmény megszületésének előzményei

A 2005. június 30-án elfogadott hágai egyezmény előzményei több mint egy évtizedre nyúlnak vissza, mikor is A. T. von Mehren, s az ő révén az Amerikai Egyesült Államok 1992-ben azzal a javaslattal állt elő, hogy ki kellene dolgozni egy világméretű nemzetközi egyezményt a joghatóságról és a külföldi határozatok elismeréséről és végrehajtásáról polgári ügyekben. Míg ugyanis az Egyesült Államok viszonylag könnyen, széles körben ismerte el és hajtotta végre a külföldi határozatokat, addig más államok az amerikai határozatok elismerésétől és végrehajtásától igencsak vonakodtak, különböző feltételeket szabtak, így különösen ilyen értelmű nemzetközi egyezmények fennállását követelték meg. Márpedig ilyen egyezmények nemigen léteztek. A többoldalú nemzetközi egyezmény kidolgozására a legalkalmasabb fórumnak a régre nyúló hagyományokkal rendelkező Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia (HCCH) tűnt.¹

Az örömmel fogadott ötlet megvalósítása azonban közel sem volt zökkenőmentes, sőt, többször is az a veszély fenyegetett, hogy már az előkészítő szakaszban elvetél a kezdeményezés. Ennek hátterében tagadhatatlanul az amerikai és európai uniós érdekek szembenállása állt: az előbbi középpontjában az elismerés és végrehajtás feltételei álltak, az utóbbi viszont inkább a joghatóság szabályozására, különösen pedig az amerikai exorbitáns joghatóság megszorítására koncentrált. Emellett természetesen az Unió semmiképpen nem szerette volna, ha az új hágai egyezmény 'belenyúl' a Brüsszeli Egyezménnyel,² illetve a Brüsszel I. rendelettel,³ valamint a Luganói Egyezménnyel kialakított és jól működő európai rendszerbe.

¹ TREVOR C. HARTLEY: The Hague Choice-of-Court Convention. *European Law Review* 2006/3. [a továbbiakban: Hartley] 414–415. p.

² 1968. szeptember 27-én aláírt egyezmény a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról polgári és kereskedelmi ügyekben.

³ A Tanács 44/2001/EK rendelete (2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (HL L 12., 2001.1.16., Magyar nyelvű különkiadás 19. fejezet, 04. kötet, 42–64. p.)

Az első teljes és kommentárral ellátott szövegtervezetek az ezredfordulóra készültek el, de az említett ellentétek miatt a konstruktív vita megrekedt. Emellett egyes területeken nem sikerült nevezőre jutni, melynek következtében a fogyasztók és a munkavállalók jogaival, a szellemi alkotások jogával, valamint az elektronikus kereskedelemmel kapcsolatban felmerült a tárgyi hatály szűkítésének lehetősége. Az egyéb kardinális kérdésekre tekintettel, mint a bilaterizálás vagy a más nemzetközi forrásokhoz való viszony, a legcélszerűbbnek az tűnt, ha a cégek közötti (*business to business – B2B*) joghatósági kikötésre vonatkozó szabályok kidolgozásával folytatják tovább az előkészítő munkákat.⁴ Ezen a területen ugyanis nagyrészt el lehetett kerülni a komoly vitákra okot adó, s az előkészítés folyamatát holtpontra juttató konfliktusokat. Formálisan ugyanakkor nem tettek le arról, hogy a joghatóság egyéb alapjait is kidolgozzák valamikor.

Az új, csak a joghatósági megállapodásokra vonatkozó egyezmény kommentárral is ellátott szövegtervezetei 2004-ben születtek meg,⁵ amelyhez még több kiegészítő tanulmány, illetve egyes államok, illetve nemzetközi szervezetek részéről észrevételek születtek, míg végül 2005-ben sor került a végső szöveg elfogadására.

2. Korábbi kísérletek a joghatósági megállapodás egyezménnyel történő szabályozására

2005 előtt már több egyezményt is elfogadtak a HCCH berkein belül a joghatósági megállapodásokról, de egyik sem lett igazán sikeres. Így 1958-ban született meg az a dupla egyezmény, mely direkt módon szabályozta a kikötött joghatóságot, valamint a választott fórum által hozott határozatok elismerését, illetve végrehajtását, de tárgyi hatálya a testi ingó dolgok nemzetközi adásvételére vonatkozó szerződésekre korlátozódott. Csupán négy állam⁶ írta alá, és soha nem lépett hatályba.

A tárgyi hatály bővítése érdekében az osztrák kormány már 1957-ben kezdeményezte egy olyan egyezmény kidolgozását, mely általában a polgári és kereskedelmi ügyek területén rendezte volna a joghatósági megállapodásokat. Az 1965-ben elfogadott egyezmény azonban csonka maradt, mivel a kikötött bíróság által hozott határozatok elismerésének és végrehajtásának szabályai kimaradtak belőle: e

⁴ Ahogy Peter North megjegyzi, az előkészítés zátonyra futása, majd a munkálatok folytatásával kapcsolatos döntés politikai oldalról az egész Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia pozícióját befolyásolta, hisz akkor már egy évtizede folytak a tárgyalások, s a projekt bukása hosszú távra megkérdőjelezte volna a HCCH helyzetét, valamint nemzetközi magánjogi tárgyú egyezmények jövőbeli megkötésének lehetőségét. (PETER NORTH: *Rethinking Jurisdiction and Recognition of Judgments. Current Legal Problems* 2002, Vol. 55, Oxford University Press, 424. p.)

⁵ Preliminary Draft Convention on Exclusive Choice of Court Agreements – Draft Report drawn up by Masato Dogauchi and Trevor C. Hartley. Preliminary Document No 25 of March 2004 és Preliminary Document No 26 of December 2004 (www.hcch.net) [az utóbbi a továbbiakban: Dogauchi – Hartley jelentés]

⁶ Ausztria, Belgium, Németország és Görögország.

vonatkozásban csupán a szerződő államok nemzeti jogára történt utalás, ennél fogva csak a kikötés prorogációs és derogációs hatásainak érvényesülését tudta biztosítani. Nagy sikert így nem aratott, mindössze egyetlen állam, Izrael írta alá, hatályba pedig soha nem lépett.

1971-ben újabb egyezményt fogadtak el, általában a polgári és kereskedelmi ügyek körében. Az 1979-ben hatályba lépett egyezmény egy ún. bilaterizált szimpla egyezmény volt. Bilaterizált, mivel az egyezmény aláírásán túl a részes államoknak kiegészítő megállapodásokat kellett kötniük egymással, mellyel azt kívánták biztosítani, hogy az elismerés és a végrehajtás kedvező szabályainak alkalmazását az egyes államok csak az általuk külön meghatározott másik államok viszonylatában tegyék lehetővé. És szimpla ('simple' vagy 'single' conventions), miután indirekt joghatósági normákat tartalmazott, azaz a joghatósági szabályok csak a külföldi határozatok elismerése és végrehajtása/során jutottak szerephez. Ezek között szerepelt azonban a felek által kikötött joghatóság is. Az egyezményt négy állam írta alá: Ciprus, Hollandia, Portugália és Kuwait.

3. Az Európai Közösség mint Regionális Gazdasági Integrációs Szervezet

Az Amszterdami Szerződéssel a Közösség új hatáskört kapott: szabályozási jogot nyert polgári ügyekben a joghatóság, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása területén.⁷ A Közösség és tagállamai közötti új hatáskörmegosztásnak kifejezésre kellett jutnia a HCCH felé fennálló viszonyban is. Ahhoz, hogy az Európai Közösség, mint olyan, formálisan is részese lehessen a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferenciának, szükségessé vált ez utóbbi Alapszabályának módosítása.⁸ Ezzel azonban nem csak az Európai Közösség, hanem általában a Regionális Gazdasági Integrációs Szervezetek ('Regional Economic Integration Organisations' - REIO) csatlakozásának lehetőségét teremtették meg.

A Közösségnek két szempontból is fontos a csatlakozás:⁹ egyrészt politikai oldalról, mert ez a tagság a Közösségnek olyan státuszt ad, mely megfelel új szerepének a polgári igazságügyi együttműködés egyik fő nemzetközi résztvevőjeként. Másrészt, jogi oldalról, mert lehetővé teszi, hogy ténylegesen, teljes jogúan vegyen részt a HCCH tanácskozásain azokban a kérdésekben, amelyekben a Közösség rendelkezik kompetenciával, különösen, hogy ezeken a területeken sokkal inkább a Közösség mintsem a tagállamok jogosultak fellépni, így a hágai egyezményekből eredő jogok és kötelezettségek alanyává is a Közösség válhat.¹⁰

⁷ WOPERA ZSUZSA: Európai polgári eljárásjog? – álom vagy valóság? In *Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában* (szerk. Wopera Zsuzsa – Wallacher Lajos), Complex, Budapest, 2006, 25–41. p.

⁸ Hatályba lépett 2007. január 1-jén. (www.hcch.net).

⁹ Ez várhatóan 2007 végéig fog lebonyolódni.

¹⁰ COM (2005) 639 végleges, 2005.12.9.

A joghatósági megállapodásról szóló 2005-ös egyezmény volt az első, mely rendezte a REIO-k csatlakozásának szabályait. Ezek a szervezetek maguk is aláírhatják az egyezményt, amennyiben az abban szabályozott ügyekben vagy azok egy részében hatáskörük van. A REIO úgy is nyilatkozhat, hogy az egyezmény által szabályozott valamennyi ügyben hatásköre van, s a tagállamai nem lesznek külön az egyezmény részes államai, viszont a szervezet csatlakozása révén ők is kötelezetteké válnak. Figyelemmel az Európai Közösség Bíróságának (a továbbiakban: Bíróság) a Luganói Egyezménnyel kapcsolatosan kifejtett véleményére,¹¹ mely szerint a joghatóság, valamint az elismerés és végrehajtás kérdése polgári és kereskedelmi ügyekben a Közösség kizárólagos hatáskörébe tartozik, szinte bizonyos, hogy a Közösség mint olyan fog csatlakozni az egyezményhez (ha egyáltalán) anélkül, hogy a tagállamok önállóan is aláírnák azt.

4. Az egyezmény tárgyi hatálya

Az egyezmény csak polgári és kereskedelmi ügyekben kötött kizárólagos joghatósági megállapodásokra alkalmazandó [1. cikk (1) bekezdés].

Polgári és kereskedelmi ügyek. Mint ahogy a Brüsszeli Egyezménnyel, illetve a Brüsszel I. rendelettel kapcsolatban, itt is problémaként merült fel ennek miben léte, miután a *common law* országok a kontinentális jogban ismeretes közjog – magánjog elhatárolást nemigen alkalmazzák. Az előbbieknél lényegében csak a büntetőjog van kizárva a polgári ügyek köréből. Természetesen a közigazgatási jog, adójog, az állami költségvetés nem esik az egyezmény hatálya alá.¹² A polgári és kereskedelmi ügyek köre tehát leginkább a civiljogokban használt magánjog fogalmának felel meg.¹³

Egyes, egyébként a polgári és kereskedelmi ügyek körébe eső jogviszonyokat kizárták az egyezmény hatálya alól. Ezek egyrészt a korábbi hágai egyezményekben is megtalálható, hagyományosan kizárt ügyek. Másrészt azok, amelyeket az egyezménynek a B2B viszonyokra való szorításával összefüggően, illetve már létező nemzetközi egyezményekre tekintettel kellett kivonni a tárgyi hatály alól.

A 2. cikk (1) bekezdése ennél fogva kivonja azokat a megállapodásokat, ahol az egyik fél egy elsődlegesen személyes, családi vagy háztartási célból eljáró természetes személy (fogyasztó), illetve a munkaszerződéseket, beleértve a kollektív

¹¹ Európai Bíróság 1/03. sz., 2006. február 7-én hozott véleménye.

¹² Preliminary Draft Convention on Jurisdiction and Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters adopted by the Special Commission and Report by Peter Nygh and Fausto Pocar. Preliminary Document No 11 of August 2000 (www.hcch.net) [a továbbiakban: Nygh – Pocar jelentés] 31. p.

¹³ Amellett, hogy a civil jogrendszerekben elfogadott „közjog” nem esik az egyezmény hatálya alá, a 2. cikk (5) bekezdése egyértelműen kimondja: pusztán amiatt, hogy az eljárásban az egyik fél az állam, beleértve a kormányt, állami szervet vagy az állam javára eljáró bármilyen személyt, nem érinti az egyezmény alkalmazhatóságát. Ugyanakkor semmi nem érinti az egyezményben az államok vagy nemzetközi szervezetek előjogait és immunitását a maguk és vagyonuk tekintetében.

megállapodásokat is. Ezek a rendelkezések biztosítanak, hogy az egyezmény csak a B2B kapcsolatokra legyen alkalmazandó. Ugyanakkor a fogyasztói szerződések körének szűk megvonása azt eredményezi, hogy az egyezmény hatálya kiterjed a non-profit szervezetek ügyleteire is, illetve például arra az esetre, amikor a munkavállaló a munkáltatója megbízásából jár el. Így – az egyezmény-tervezettel összefüggésben készült konzultációs dokumentum felvetése szerint – arra, aki turistaként vesz igénybe egy repülőjáratot, az egyezmény hatálya nem terjed ki, míg arra, aki munkavállalóként repül ugyanazzal a járáttal egy üzleti útra, igen.¹⁴

A 2. cikk (2) bekezdése értelmében nem terjed ki – többek között – az egyezmény a természetes személyek személyállapotára, jog- és cselekvőképességére, a tartási kötelezettségekre, egyéb családi jogi ügyekre, az öröklési jogra, a fizetési képtelenségre, a személy- és áruszállításra, az atomkárokért való felelősségre, a versenyjogra. A rendszerinti kizárólagos joghatóság miatt nem tartoznak az egyezmény alkalmazási körébe például az ingatlanokra vonatkozó dologi jogi hatályú jogokkal, illetve bérleti (haszonbérleti) jogviszonnyal kapcsolatos ügyek, a jogi személyek létrehozására irányuló okiratok érvényességével, érvénytelenségével, jogi személy megszűnésével, szervei határozatainak érvényességével kapcsolatos kérdések, a közhitelű nyilvántartásokba történő bejegyzéssel kapcsolatos ügyek, valamint a szerzői jogon és a szomszédos jogokon kívül a szellemi alkotásokon fennálló jogok érvényességével kapcsolatos viták. Ez utóbbi jogok megsértésével kapcsolatos ügyeket is kizárták, kivéve, ha a keresetet a szellemi alkotáson fennálló jogra vonatkozó, a felek közötti szerződés megszegése miatt indították vagy ilyen szerződésszegés miatt meg lehetett volna indítani.

Az egyezménynek az iparjogvédelmi jogokra való kiterjesztése, illetve mikénti kiterjesztése mindig is kényes kérdés volt az előkészítő munkálatok során. Lényegében általános volt az egyetértés, hogy mivel a licencia vagy egyéb, az iparjogvédelmi jogok használatát átengedő szerződések (például disztribúciós szerződések, közös vállalkozásokra (*joint venture*) vonatkozó megállapodások, ügynöki szerződések) rendszeresen tartalmazzák fórumválasztást, ezért kívánatos az egyezmény hatályának megtartása ezen a területen. A szerződésen kívüli bitorlási ügyek ugyanakkor azon kívül kerültek.

Szemben a fogyasztói és a munkaügyekkel, a 2. cikk (2) bekezdésében felsorolt ügyek csak akkor vannak kizárva az egyezmény hatálya alól, ha ezek képezik a per fő tárgyát. Ha azonban csak előzetes kérdésként merülnek fel, akkor a kikötött fórum a per fő tárgyról való döntés keretében ezekről is dönthet. Különösen nem érinti az egyezmény hatályát, ha pusztán védekezésként hozzák fel a kizárt kérdéseket. Ha példának okáért licencia-szerződésből eredően (pl. a használati díjért) pereli az egyik fél a másikat, s az alperes azzal védekezik, hogy a szabadalom nem érvényes, akkor a bíróság dönthet az érvényesség kérdésében, mint előkérdésben, hogy aztán a per fő tárgyról tudjon határozatot hozni. Ha ugyanakkor az alperes viszontkereset formájában hivatkozik a szabadalom érvénytelenségére, akkor arra

¹⁴ Lásd Draft Convention on Exclusive Choice of Court Agreements (A Consultation Paper) http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/gp_15112004/consultation_paper_en.pdf

már az egyezmény nem alkalmazható, a viszontkereset tárgyában a bíróság csak a nemzeti jog szerint járhat el, s így az arról hozott ítélet elismerése, illetve végrehajtása sem esik az egyezmény hatálya alá. De a használati díjjal kapcsolatos eljárásra továbbra is alkalmazandó az egyezmény.¹⁵

Érdemes összevetni ezt a gondolatmenetet a Bíróságnak a GAT ügyben¹⁶ hozott határozatával, melyben a Brüsszeli Egyezmény 16. cikkének 4. pontját (Brüsszel I. rendelet 22. cikk 4. pontja) kellett értelmeznie. Ez a szabály kizárólagos joghatóságot ír elő az olyan eljárásra, amelynek tárgya szabadalom, védjegy, formatervezési minta vagy hasonló, letétbe helyezést vagy lajstromozást igénylő jogok lajstromozása vagy érvényessége. A Bíróság szerint „az egyezmény 16. cikkének 4. pontját úgy kell értelmezni, hogy az általa kimondott kizárólagos joghatósági szabály minden olyan peres eljárásra vonatkozik, amely valamely szabadalom bejegyzésével vagy érvényességével kapcsolatos, akár a keresetlevélben, akár kifogás útján merül fel a kérdés.” Annak megengedése, hogy a szabadalmak megadásának állama szerintitől eltérő államok bíróságai járulékos jelleggel dönthessenek e szabadalom érvényességéről, megtöbbszörözné a határozatok ellentmondásosságának kockázatát is, amelyet az egyezmény éppen elkerülni igyekszik. (29. pont) Az egyik fél és a német kormány által előterjesztett azon érv, miszerint a nemzeti (német) jog szerint az olyan határozatok joghatásai, amelyek járulékos jelleggel döntenek valamely szabadalom érvényességéről, a perben résztvevő felekre korlátozódik, nem nyújt megfelelő választ erre a kockázatra.

A már létező nemzetközi egyezményekre, így különösen az 1958-as New York-i egyezményre tekintettel nem terjed ki a hágai egyezmény hatálya a választottbíráskodásra és a hozzá kapcsolódó eljárásokra.

Az egyezmény a biztosítási és viszontbiztosítási szerződésekre is, kiterjed még akkor is, ha a biztosítás a felsorolt kizárt ügyekhez kapcsolódik (17. cikk). Ez komoly kihatással lehet a Közösségre, mert ha csatlakozik az egyezményhez, akkor – leszámítva a fogyasztói ügyeket – a Brüsszel I. rendeletnek a biztosítási kötvény jogosultját, a biztosítottat, illetve a kedvezményezettet védő rendelkezéseit (3. szakasz) felül fogják írni a hágai konvenció előírásai, legalábbis abban a körben, ahol a Rendelet helyett az egyezményt kell alkalmazni.

Ha az egyezmény által kizárt ügyek listáját végignézzük, látható, hogy igen hosszú. Persze ezek egy része olyan kérdéseket érint, melyekben az államok egyébként is kizárják vagy korlátozzák a felek szabad megállapodásán alapuló fórumválasztást, illetve amikor már logikailag is csak a jogvita felmerülését követően kerülhet sor kikötésre (pl. a szerződésen kívüli felelősség), s így a gyakorlatban a joghatósági megállapodások előfordulásával nemigen kell számolni. Ennek ellenére C. Kessedjian, a HCCH korábbi főtitkár-helyettese kritikus szemmel tekint

¹⁵ Report on the Meeting of the Drafting Committee of 18-20 April 2005 in Preparation of the Twentieth Session of June 2005. Preliminary Document No 28 of April 2005 (www.hcch.net) 7. p.

¹⁶ Gesellschaft für Antriebstechnik mbH & Co. KG kontra Lamellen und Kupplungsbau Beteiligungs KG C-4/03. sz. ügyben 2006. július 13-án hozott ítélete (www.curia.europa.eu).

a sok kivételre, mert álláspontja szerint ez megöli az egyezmény alkalmazhatóságát.¹⁷

Nemzetközi ügyek. A joghatóság egyik kényes eleme a jogvita nemzetközi jellege. Eltérően a Brüsszel I. rendeletről, az egyezmény maga határozza meg, mit tekint nemzetközi ügynek. Eszerint a joghatóság szempontjából minden ügy nemzetközi, kivéve, ha a felek ugyanannak a szerződő államnak a területén bírnak székhellyel (*residence*), és a felek (jog)viszonya, valamint a jogvita szempontjából jelentős egyéb körülmények, a kikötött bíróság helyét nem tekintve, csak ezzel az egy állammal vannak kapcsolatban. Ennek fényében, ha a felek egy tisztán nemzeti ügyben egy külföldi állam bíróságainak joghatóságát kötik ki, akkor erre az egyezmény nem vonatkozik, mert nem nemzetközi. Ugyanakkor nem kizárt, hogy a nemzeti jog alapján egy ilyen kikötés érvényes legyen, és ez alapján a bíróság eljárhatson.

Az egyezményből kimaradt, de az előkészítő munkálatok során utaltak arra, hogy mikor kell fennállnia a nemzetközi jellegnek. Míg a korábbi javaslatok a szerződéskötés időpontját tekintették irányadónak, addig a 2004. decemberi szövegváltozat zárójelben jelezte, hogy a nemzeti jellegnek a szerződés megkötésekor és/vagy az eljárás megindításakor fenn kell állnia ahhoz, hogy ne essen a kikötés az egyezmény hatálya alá. A politikai döntés az egész szövegrész törlését, s ezzel együtt az idő-kérdés nyitva hagyását eredményezte.

Maga a dilemma és megoldatlansága a Brüsszel I. rendelet alkalmazása kapcsán is fennáll. Eddig azonban leginkább csak irodalmi álláspontok születtek:¹⁸ sem a normaszöveg nem ad iránymutatást, sem a Bíróság esetjoga nem döntötte még el ezt a kérdést. Vannak azonban olyan álláspontok is, melyek szerint a Rendelet alkalmazásához nincs szükség nemzetközi elemre, így a joghatósági megállapodások tekintetében is szükségtelen ennek vizsgálata.¹⁹

Valamely szerződő állam bíróságainak kikötése. A megállapodásnak valamely részes állam bíróságainak, avagy egy vagy több meghatározott bíróságának kikötésére kell vonatkoznia, harmadik állam bíróságainak kikötése az egyezmény hatályán kívül maradt. Ebben hasonlít a Brüsszel I. rendelet 23. cikkére, mely szintén a nemzeti jogra hagyja a harmadik államok joghatóságának kikötésének rendezését.

Az egyezmény hatálya csak azokra megállapodásokra terjed ki, melyek legfeljebb egy részes állam joghatóságát kötik ki. Egy részes államon belül azonban a

¹⁷ Litigation convention needs private backing. IBA Daily News 2005. szeptember 28., 13. p. (www.iflr.com)

¹⁸ Lásd például HELENE GAUDEMET-TALLON: *Compétence et exécution des jugements en Europe*. L.G.D.J., Paris, 2002, 98–99. p.; KENGYEL MIKLÓS – HARSÁGI VIKTÓRIA: *Európai polgári eljárásjog*. Osiris, Budapest, 2006 [a továbbiakban: Kengyel – Harsági], 273. p.

¹⁹ Kengyel Miklós idézi Geimert. In Kengyel – Harsági: i. m. 204. p., illetve 272. p.; DAVID JOSEPH: *Jurisdiction and Arbitration Agreements and their Enforcement*. Sweet&Maxwell, London, 2005 [a továbbiakban: Joseph], 66. p.; ALEXIS MOURRE: *Droit judiciaire privé européen des affaires*. Bruylant, Bruxelles, 2003, 217. p.

felek megjelölhetnek egy vagy több meghatározott bíróságot, de konkretizálás nélkül is, kiköthetik általában valamelyik részes állam bíróságainak joghatóságát.²⁰ Az előbbi esetben a párhuzamos eljárásokból eredő bonyodalmakat a belső jognak kell kezelnie. Az utóbbi esetben a kikötött állam nemzeti szabályai döntenek el, melyik konkrét fórum fog eljárni az ügyben.

Az egyezmény – a jelenleg széles körben követett tendencia szerint – nem követeli meg, hogy a választott állam, illetve a konkrét bíróság és a felek, valamint jogvitájuk között bármilyen ténylegesen fennálló kapcsolat legyen. A semleges fórum választásának jogát így az egyezmény biztosítja. Mivel azonban vannak olyan államok, mely ilyen vagy olyan módon megkövetelik ezt a kapcsolatot, a 19. cikk lehetőséget nyújt arra, hogy fenntartással éljenek.

5. A kizárólagos joghatósági megállapodás

Az előkészítő munkálatok során²¹ a joghatósági kikötés három alaptípusát különböztették meg, nevezetesen (1) a tiszta kizárólagos joghatósági kikötést, mikor is egyetlen bíróságot vagy egyetlen állam bíróságainak kizárólagos joghatóságát kötik ki a felek, (2) a többszörös kizárólagos kikötést, amikor két vagy több bíróságot vagy két vagy több állam bíróságait kötik ki a felek úgy, hogy egyben kizárják a többi bíróság joghatóságát, és (3) a nem kizárólagos joghatósági kikötést. A gyakorlatban ennek a három alaptípusnak különböző ötvözetei fordulhatnak még elő. A Brüsszel I. rendelet hatálya valamennyi típusra kiterjed,²² a hágai egyezményt azonban az első kategóriára korlátozták, miután az első esetet leszámítva a többinél előfordulhatnak párhuzamos eljárások, melyeknek egymáshoz való viszonyát rendezni kellett volna.²³ A Rendelet a *lis pendensre* vonatkozó 27. cikkel kezelni tudja ezeket a problémákat, Hágában ugyanakkor a párhuzamos eljárások elkerülését biztosító rendelkezések kidolgozása és elfogadtatása könnyen az egész projekt végét jelenthette volna.

Az egyértelműség végett – szemben a Brüsszel I. rendelet 23. cikkével – a 3. cikk maga definiálja, mit kell kizárólagos joghatósági megállapodás alatt érteni: olyan, két vagy több fél által kötött megállapodást jelent, mely megfelel a 3. cikk c) pontjában meghatározott formai követelményeknek, és amellyel egy meghatározott

²⁰ Itt érdemes utalni az International Chamber of Commerce által a Konferencia megbízásából készített felmérésére, mely szerint a megkérdezettek 51%-a nyilatkozott úgy, hogy egy meghatározott bíróság joghatóságát kötik ki, míg 49%-a általában valamelyik állam bíróságait jelöli ki jogviták eldöntésére (<http://www.iccwbo.org/law/jurisdiction>).

²¹ Report on the Second Meeting of the Informal Working Group on the Judgments Project – January 6–9, 2003. Preliminary Document No 21 of January 2003 (www.hcch.net).

²² Nicolaus Meeth kontra Galcetal 23/78. sz. ügyben 1978. november 9-én hozott ítélet (EBHT 197., 2133. p.)

²³ A nem kizárólagos joghatósági megállapodás alapján eljáró bíróság által hozott határozat elismerésére és végrehajtására vonatkozóan egy opt-in lehetőséget iktattak be az egyezménybe (22. cikk).

jogviszonyból felmerült vagy esetlegesen felmerülő jogviták elbírálására kikötik egy szerződő állam bíróságainak, vagy egy vagy több speciális bíróságának joghatóságát, s egyben kizárják minden más bíróság joghatóságát. A 3. cikk b) pontja egy vélelmet is felállít, mely szerint hacsak a felek kifejezetten másképpen nem állapodtak meg, akkor a kikötésben meghatározott bíróságnak (bíróságoknak) a joghatósága kizárólagos.

A joghatóság kikötéséhez tehát legalább két fél kölcsönösen egybehangzó akaratnyilatkozatára van szükség. A konszenzus pusztán ténybeli vetületén túl azonban felmerülnek jogi kérdések is. Az egyezmény elsődlegesen a joghatósági kikötés formai követelményeit rögzíti, illetve előír néhány további feltételt, a megállapodás egyéb aspektusait azonban nem érinti. A szerződésnek viszont emellett (ezt megelőzően) léteznie kell és érvényesnek kell lennie. Ez utóbbi követelményeket rendszerint „anyagi érvényesség” (*substantive validity*) név alatt foglalják össze. Ebbe a körbe tartozik különösen az általános szerződési feltételek alkalmazása, a jog- és cselekvőképesség hiánya, a kényszer, a tévedés, a megtévesztés, az álképviselés, az erőfölény alkalmazása.

A Brüsszel I. rendelet, illetve az azt megelőző Brüsszeli Egyezmény egyaránt hallgat a kikötésre alkalmazandó jogról, a Bíróság pedig hajlik arra, hogy az „anyagi érvényesség” kérdéskörében kizárja a nemzeti jogok alkalmazását, s majd minden felmerülő kérdést az Egyezmény (Rendelet) értelmezésével válaszoljon meg. Az átfogó hágai egyezmény kidolgozása során az előkészítő bizottság a közösségi Bíróság által felvázolt fonalat követve az „anyagi érvényesség” kérdéskörében kizárta volna a nemzeti jogok alkalmazását, s minden lényeges feltételt és követelményt maga az egyezmény rendezett volna.²⁴ Később a Nygh – Pocar jelentés szerephez juttatta volna a nemzeti jogot is, de a választott fórum helyett az eljáró bíróság jogának alkalmazására utalt.²⁵ Végül mégis a választott fórum jogának alkalmazása mellett döntöttek, melyhez bizonyos hátrányok ellenére is leginkább a jogbiztonság megteremtése miatt ragaszkodtak.

Az „anyagi érvényesség” egyik elemét azonban külön kiemelték, mivel úgy látták, ezen a területen nem jött még el az idő az egységes kollíziós jog lefektetésére. Ezért a kikötött fórumon kívüli bíróság akkor is érvénytelennek tekintheti a joghatósági megállapodást, ha saját joga szerint – beleértve a nemzetközi magánjogi szabályok által kijelölt jogot is – a fél nem rendelkezik jog- vagy cselekvőképességgel. Ez nem jelenti azt, hogy a jog- és cselekvőképességét csak az eljáró állam joga szerint lehetne megítélni. Miután ezek hiánya a szerződés érvénytelenségét eredményezi, a kikötött bíróság jogának alkalmazásával is megállapítható az érvénytelenség.

²⁴ International Jurisdiction and Foreign Judgements in Civil and Commercial Matters. Preliminary Document No. 7 of April 1997 (www.hcch.net) 33. p.; Synthesis of the Work of the Special Commission of March 1998 on International Jurisdiction and the Effects of Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters. Preliminary Document No 9 of July 1998 (www.hcch.net) 36–37. p.

²⁵ Nygh-Pocar jelentés 43. p.

Az egyezmény *expressis verbis* kimondja a kikötés 'szeparabilitását', azaz még ha a joghatósági klauzula egy másik szerződés részét képezi is, akkor is a szerződés többi rendelkezésétől független megállapodásként kell kezelni. A kikötés érvényességét pusztán azon az alapon nem lehet vitatni, hogy az azt magában foglaló szerződés érvénytelen. Más kérdés, hogy a főszerződés nem létezéséhez, illetve érvénytelenségéhez vezető ok adott esetben magára a kikötésre is kihatással lehet.

A formai követelmények. A 3. cikk c) pontja szerint a megállapodás megköthető vagy dokumentálható írásban, vagy bármilyen más kommunikációs eszközzel, mely az információt abból a célból teszi hozzáférhetővé, hogy későbbi hivatkozásokra felhasználható legyen.

Az írásbeliség könnyebben megfogható és érthető. A legkézenfekvőbb, amikor a felek írásban kötik meg a szerződést. Az írásbeli dokumentáltság arra is utal, hogy a szóban vagy ráutaló magatartással létrejött megállapodást írásba foglalták. Ennek tipikus formája, amikor a kikötést az egyik fél írásban megerősíti. A szóbeli megállapodás, de még inkább a ráutaló magatartás leginkább akkor fordul elő, ha a felek között hosszabb idő óta folyamatos kapcsolat áll fenn. Más esetben sem kizárt ugyan, de kérdéses, hogy a nem írásban kötött megállapodások létrejöttének bizonyítása mennyire lesz sikeres.

Némileg bonyolultabban hangzik a második fordulat, melyet az UNCITRAL által elfogadott 1996-os, az elektronikus kereskedelemre vonatkozó modell törvényből²⁶ vettek át. Eszerint ha a jog írásbeliséget követel meg, ezt kielégíti egy adatközlés is, ha a benne foglalt információ hozzáférhető abból a célból, hogy későbbi hivatkozásokra felhasználható legyen.

Az UNCITRAL modell törvényhez fűzött magyarázat szerint a fenti megfogalmazás kialakítása során az írásbeliség speciális funkcióira, így a bizonyítási, illetve a figyelmeztető feladatára fókuszáltak. A 'későbbi hivatkozások céljából való hozzáférhetőség' az okiratban foglalt információ reprodukálhatóságát és olvashatóságát kívánja visszatükrözni az elektronikusan továbbított adatok tekintetében. A hozzáférhetőség tehát olvashatóságot és értelmezhetőséget takar. Ez pedig magában foglalja azt a követelményt is, hogy annak a szoftvernek is elérhetőnek kell lennie, meg kell maradnia, mellyel a számítógépes adat olvasható és értelmezhető. A későbbi hivatkozások céljából való elérhetőséggel biztosítható az információ tartós és változatlan fennmaradása. Ezt még célszerű kiegészíteni a felek beazonosíthatóságának követelményével is, hisz így lehet tudni, hogy a kikötésre vonatkozó nyilatkozatokat ténylegesen kik tették meg.

Ahogy D. Joseph utal is rá,²⁷ ezek a formai előírások valamivel kötöttebbek, mint a közösségi szabályok, mert a felek között kialakult gyakorlatnak, illetve a nemzetközi szokványoknak megfelelő forma nem elegendő, ha nincs írásbeli vagy

²⁶ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce (6. cikk (1) bekezdése) http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf

²⁷ JOSEPH: i. m. 84–85. p.

más, fent említett kommunikációs eszközzel tett dokumentáció. Gyakorlati szempontból azonban ez az eltérés nem jelentős.

6. Az egyezmény alappillérei – az eljáró bíróságok kötelezettségei

Az egyezménynek három alappillére van, mely következik a tárgyi hatálynak a kizárólagos joghatósági kikötésekre való szűkítéséből. Eszerint: 1. a kikötött fórum köteles tárgyalni az ügyet, 2. minden más bíróság köteles joghatóságának hiányát megállapítani, 3. a választott fórum által hozott határozatot a többi szerződő államban el kell ismerni és végre kell hajtani.

A szöveg kifejezetten nem utal ugyan rá, de úgy tűnik, a prorogációs és a derogációs joghatás figyelembevételére a bíróság hivatalból, az alperes kérelme nélkül köteles. Egyébként ugyanis a joghatóság perbebocsátkozással is megalapozható volna, miközben erről maga az egyezmény hallgat. Ez jelentősen eltér a Brüsszel I. rendeletről, melynek rendszerében a felek utólagos hallgatólágos megállapodása felülírja a korábbi kifejezett kikötésüket.²⁸

A kikötött bíróság (vagy bíróságok) joghatósággal bír(nak) annak a jogvitának az elbírálására, amelyre a kikötés vonatkozik, kivéve, ha a megállapodás ennek az államnak a joga szerint érvénytelen. Erről ugyan kifejezetten a szöveg nem szól, de természetesen akkor sem köteles eljárni, ha a kikötés az egyezmény által előírt követelményeknek nem felel meg. Ha a bíróság a kikötés alapján joghatósággal rendelkezik, akkor nem tagadhatja meg eljárását arra tekintettel, hogy a pert egy másik államban folytassák le. Ezzel kizárták a *lis pendens*, illetve a *forum non conveniens* szabályainak alkalmazását. A kikötött bíróság eljárási kötelezettsége nem érinti a belső jognak azokat a hatásköri szabályait, melyek a per tárgyával, illetve a per tárgyának értékével függnek össze. Nem rögzíti azonban az egyezmény, hogy mi történik a kikötéssel, ha a konkrétan kikötött fórum nem rendelkezik hatáskörrel. A Dogauchi – Hartley jelentés szerint a joghatósági megállapodás ilyenkor 'érvénytelen', és a felek akarata nem vehető figyelembe oly módon sem, hogy ugyanennek az államnak egy másik, hatáskörrel rendelkező bírósága járhasson el.²⁹ Az eljárási kötelezettséggel kapcsolatos előírások nem érintik a szerződő állam bíróságai közötti belső „kompetencia-megosztást” sem, ugyanakkor ha a kikötött bíróságnak mérlegelési joga van a tekintetben, hogy áttegye-e az ügyet egy másik bírósághoz, a felek választását megfelelően figyelembe kell vennie.

A szerződő államokban minden, a kikötött fórumon kívüli bíróságnak kötelessége az előtte indított eljárást felfüggeszteni vagy megszüntetni. Ettől csak az egyezményben meghatározott esetekben tekinthet el. Eljárhat, ha a kikötés érvénytelen a kikötött bíróság államának joga szerint, vagy valamelyik fél nem rendelke-

²⁸ Elefanten Schuh GmbH kontra Pierre Jacqmain 150/80. sz. ügyben 1981. június 24-én hozott ítélet (EBHT 1981, 1671. p.), Hannelore Spitzley kontra Sommer Exploitation SA 48/84. sz. ügyben 1985. március 7-én hozott ítélet (EBHT 1985. p. 787. p.)

²⁹ Dogauchi – Hartley jelentés 24–25. p.

zett jog- vagy cselekvőképességgel a megállapodás megkötésére az eljáró bíróság államának joga szerint. Külön erről nem tesz említést az egyezmény, de akkor sem köteles elutasítani magától az ügyet, ha a kikötés az egyezmény előírásainak nem felel meg. Nem köteles felfüggeszteni vagy megszüntetni az eljárást a bíróság, amennyiben, ha alkalmazná a kikötést, akkor az nyilvánvaló igazságtalansághoz vezetne vagy nyilvánvalóan ellentétes lenne ennek az államnak a közrendjével. Az egyik legmegfoghatatlanabb kivételről van szó, melyet célszerű minél szűkebb körben felhívni. A nyilvánvaló igazságtalanság és a nyilvánvalóan közrendbe ütközés külön-külön történő megemlítésére a Dogauchi – Hartley jelentés magyarázata alapján azért volt szükség, mert egyes jogrendszerekben az előbbi az utóbbitól elkülönült léttel bír: a közrend csak az általános közérdekek védelmét takarja, melytől különböz(het)nek az egyének, azaz elsődlegesen a felek érdekei. Az eljáró bíróság akkor sem köteles joghatóságát megtagadni, ha a felek ellenőrzési körén kívül eső rendkívüli okból a megállapodás ésszerűen nem teljesíthető. Olyan okokról van itt elsősorban szó, amikor a felek megállapodását követően változások állnak be a körülményekben a felek akaratán és cselekvési lehetőségén kívül, s így nincs mód a választott fórum előtt az eljárás lefolytatására. Ilyen, például, amikor a választott fórum államában háború van és a bíróságok nem működnek, vagy a konkrétan kikötött bíróság megszűnt.³⁰ Végül a negatív joghatósági összeütközések elkerülése végett akkor is tárgyalhatja az ügyet a kikötött fórumtól különböző bíróság, ha a kikötött fórum úgy döntött, nem jár el az ügyben. Tisztázatlan azonban, hogy eljárhat-e egy másik bíróság, ha a felek egy államon belül több bíróságot vagy általában az adott állam bíróságait jelölték ki, és ezek közül csak az egyik döntött ügy, nem jár el az ügyben, s például hatáskör hiánya miatt áttételt alkalmazott egy másik bírósághoz.

7. Az átmeneti rendelkezésekről

A visszaható hatály kizárása végett az egyezmény csak azokra a joghatósági megállapodásokra alkalmazandó, melyeket az egyezménynek a kikötött államban való hatálybalépését követően kötöttek meg. Ez szolgálja a felek korábbi megállapodásának védelmét, hisz a kikötés aláírásakor még nem lehet számolni az egyezmény hatálybalépésével. Ezzel a kikötés anyagi jogi, szerződési oldala domborodik ki.

Érdekes, ha összevetjük ezt a megközelítést a Bíróságnak a Brüsszeli Egyezmény 54. cikkére és a joghatósági megállapodásra vonatkozó értelmezésével. Az 54. cikk (Rendelet 66. cikke) szerint az Egyezmény (Rendelet) rendelkezéseit csak a hatályba lépését követően indult eljárásokban kell alkalmazni, nem szól azonban a joghatósági megállapodás megkötése és az eljárás megindítása közötti időintervallum alatt bekövetkező jogszabályváltozás hatásaira. A Bíróságnak a Sanicentral

³⁰ Uo. 29. p.

kontra Collin³¹ ügyben elfoglalt kiindulási pontja szerint a kikötés mindaddig nem bír joghatással, míg bírósági eljárás nem indult, így csak akkor állnak be a hozzá fűződő jogkövetkezmények, ha keresetindításra sor került. Ezért ez tekintendő releváns időpontnak, s azok szerint a szabályok szerint kell megítélni a kikötést, amelyek a keresetindítás időpontjában vannak hatályban. Ezzel a Bíróság a kikötés eljárásjogi jellegét hangsúlyozta.

8. A hágai egyezmény és a Brüsszel I. rendelet kapcsolata

A 26. cikk (6) bekezdése értelmében az egyezmény nem érinti a részes REIO szabályainak alkalmazását, ha egyik fél sem rendelkezik székhellyel olyan szerződő államban, amely nem tagja a Regionális Gazdasági Integrációs Szervezetnek. Kicsit talán érthetőbben megfogalmazva, ha legalább egy fél olyan szerződő államban rendelkezik székhellyel, mely nem tagja a Közösségnek, akkor nem a Rendeletet, hanem az egyezményt kell alkalmazni akkor is, ha közösségi tagállam bíróságainak joghatóságát kötötték ki a felek. A Brüsszel I. rendelet alkalmazási köre – közösségi tagállam bíróságának kikötése esetén – azokra az ügyekre korlátozódik, amelyekben legalább az egyik fél valamelyik tagállamban rendelkezik lakóhellyel (székhellyel), és az összes többi fél is valamelyik tagállamban rendelkezik lakóhellyel, vagy olyan harmadik államban lakik, mely nem részese az egyezménynek.

Az egyezmény és a Brüsszel I. rendelet néhány kapcsolódási pontjára már fent kitértem. Ezen túl kiemelt megfontolást igényel a Közösség részéről a közösségi iparjogvédelmi jogokkal (védjegy, formatervezési mintaoltalom) összefüggő joghatóság is, hisz bizonyos ügyekben csak a közösségi védjegy-, illetve mintaoltalmi bíróságok jogosultak eljárni a közösségi rendeletek alapján. A közösség érdekeinek biztosítása céljából a Bizottság hatásvizsgálat elkészítésével kívánja feltárni az egyezmény lehetséges hatásait az uniós rendszerre, melynek alapján el tudja dönteni, tegyen-e javaslatot a Tanács felé a Közösségnek az egyezményhez való csatlakozásra, s ha igen, milyen fenntartásokkal.

Ha a csatlakozásra sor kerül – fenntartásokkal vagy anélkül –, annyi bizonyos, hogy az a Brüsszel I. rendelet perfüggőségi szabályának alkalmazhatóságára elkerülhetetlenül kihatással lesz.³² Az egyezmény ugyanis kifejezetten tiltja a *lis pendens* alkalmazását. Ezzel szemben a Bíróság a Brüsszel I. rendelet perfüggőségi szabályainak alkalmazását kiterjesztette arra az esetre is, amikor valamelyik később felhívott bíróság a felek megállapodása alapján kizárólagos joghatósággal rendelkezik.³³

³¹ Sanicentral GmbH kontra René Collin 25/79. számú ügyben 1979. november 13-án hozott ítélet (EBHT 1979, 3423).

³² HARTLEY: i. m. 421. p.

³³ Erich Gasser GmbH kontra MISAT Srl C-116/02. sz. ügyben 2003. december 9-én hozott ítélet (EBHT 2003, I-14693. p.)

9. Az egyezmény mérlege

Kétségtelen, hogy a gazdaság szereplői szívesen látnának egy olyan világméretű konvenciót, mely akár csak a félautonómia területén szabályozza a joghatóságot, valamint a határozatok elismerését és végrehajtását.³⁴ Az érdekek ütközése – mely magában foglalja az ellentétes belső nemzeti szabályokat is – miatt igen nehéz szülés eredményeképpen jöhetett csak világra ez a szűk keresztmetszetű egyezmény, melynek aláírása még várat magára. Az irodalomban inkább találkozhatunk pozitív, mint negatív ítéletekkel az egyezmény értékét és jelentőségét illetően. Annyi viszont bizonyos, csak akkor lehet olyan sikeres, mint a választottbírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1958-as New York-i egyezmény, ha széles körben csatlakoznak hozzá az államok, különösen pedig azok, melyek a nemzetközi B2B kereskedelmi kapcsolatokban, illetve az ilyen jogviszonyokban felmerülő jogviták elbírálásában jelentős szerepet játszanak. Valószínűsíthető, hogy ezeknek az államoknak és REIO-knak, így különösen az Egyesült Államoknak, illetve az Európai Közösségnek a csatlakozása meghozná a többi állam „aláírási kedvét” is.

ADÉL KÖBLÖS

CHOICE OF COURT AGREEMENTS UNDER THE 2005 HAGUE CONVENTION

(Summary)

The original proposal advanced by the United States of America to the Hague Conference on Private International Law aimed at concluding a worldwide convention on jurisdiction, recognition and enforcement of foreign judgments in civil and commercial matters. But this project failed because of the deep differences between the legal systems, and especially because of the antagonistic interests of the US and the European Community. Finally the scope was restricted to exclusive choice of court agreements in B2B relations.

The three pillars of the Convention are the following: the chosen court must hear the case, all other courts are obliged to decline jurisdiction, and the judgment

³⁴ A The International Chamber of Commerce által készített felmérés szerint a megkérdezettek 41%-a mondta azt, hogy egy jelentős üzleti döntés meghozatalát befolyásolta a jogvita elbírálására jogosult bíróság, illetve az alkalmazandó jog körüli bizonytalanság.
<http://www.iccwbo.org/law/jurisdiction>

given by the chosen court must be recognised and enforced in other Contracting States.

The study analyses the main rules on choice of court agreements including the scope of the Convention. It focuses on the concept of 'international cases' and 'civil and commercial matters', the law applicable to the substantive validity of the choice of court agreements, the formal requirements and the obligations of the courts. There are also references to the provisions of the Brussels Convention and the Brussels I Regulation on prorogation of jurisdiction and the related case law of the European Court of Justice.

Regarding the opinion of the European Court of Justice on the competence of the Community to conclude the new Lugano Convention, it is quite probable that it will be the Community itself as a Regional Economic Integration Organization (REIO) that will ratify the Convention, if at all, and not the Member States. If the Community ratifies it, the Convention will prevail over the applicability of the Brussels I Regulation so far as at least one of the parties to a choice of court agreement is resident in a Contracting State which is not a Member State. In this scope it will entail – amongst others – the prohibition of the applicability of the *lis pendens* rules of the Regulation.

Notwithstanding the positive reactions in the legal literature, up to now no state has ratified the Convention yet. Whether it will be really a worldwide convention might depend on the fact whether the countries and the REIOs which play the main role in the international commerce, such as the US and the Community, will ratify it or not.